

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

Miscellanea

Suckarnes mystär och Essay on Man

Av SIGVARD LINDQVIST

Tvenne lagar styra mänskolivet,
tvenne krafter väva allt, som födes
under månens vanskeliga skiva.
Hör, o mänska! Makten att begära
är den första. Tvånget att försaka
är den andra. Skilda åt i himlen
en och samma äro dessa lagar
i de land, där Achamot befäller,
och som evig dubbelhet och enhet
fram i suckarnes mystär de träda.
Mellan livets sorgesuck och dödens
mänskohjärtat vacklar här på jorden,
och vart enda andedrag förkunnar
dess bestämmelse i sinnevärlden.

[---]

Mänska, vill du livets vishet lära,
o, så hör mig! Tvenne lagar styra
detta liv. Förmågan att begära
är den första. Tvånget att försaka
är den andra. Adla du till frihet
detta tvång, och helgad och försonad,
över stoftets kretsande planeter
skall du ingå genom årens portar.

Få svenska diktrader har en så central ställning som dessa från Stagnelius' Suckarnes mystär och djupsinniga kommentarer har gjorts av de lärde. »De paulinska och platoniska tankegångarna är här förbundna med mytologiska föreställningar och spekulativa idéer, med Schellings naturfilosofi – där universum ter sig som »ein Wechselspiel von Hemmen und von Streben» – Hegels dialektiska logik, vari världsprocessen uppfattas som en kamp mellan stridiga tendenser, en enhet av fientliga motsatser. Med hjälp av uråldriga gnostisk teologi, teosofi och moderna filosofers metafysik, med uppjudande av sina sista krafter, har det lyckats Stagnelius att böja sig utan klagan och knot inför den hårda nödvändigheten, angiven i de två första raderna: Suckar, suckar äro elementet/ i vars sköte Demiurgen andas.» Så skriver Böök i Stagnelius, Liv och dikt, 1954, där hon sammanfattar sina under nästan femtio år bedrivna studier i skaldens diktning. »Romantikern har här gett sin innersta livskänsla den högsta klassiska konstens fulländning».¹

Sten Malmström, som bl.a. undersökt vilka genrer Stagnelius utnyttjat, säger följande om samma dikt: »Lärodiktformen med dess konsekventa tankeutveckling och dess demonstration av generella satsar i talande, vädjande exempel har varit en naturlig form för tankedikaren och

förkunnaren Stagnelius. [---] Den dikt där sålunda lärodiktformen är genomträngd av Stagnelius' känsla, är Suckarnes Mystér»²

Böök och Malmström tycks aldrig ha slagits av den anmärkningsvärda överensstämmelse som jag här vill urgera med 1700-talets främsta lärodikt, Alexander Popes *Essay on Man*, 1733–34, som årtiondena före och efter sekelskiftet 1800 såldes både på originalspråket och i översättningar till olika språk också i Sverige.³ Även Stagnelius' dikt handlar ju om »mänskolivet».

I Epistle II möter vi följande rader:

II. Two Principles in human nature reign;
Self-love, to urge, och Reason, to restrain;
Nor this a good, not that a bad we call,
Each works its end, to move or govern all:
And to their proper operation still,
Ascribe all Good, to their improper Ill.

Self-love, the spring of motion, acts the soul;
Reason's comparing balance rules the whole,
Man, but for that, no action could attend,
And, but for this, were active to no end:
Fix'd like a plant on his peculiar spot,
To draw nutrition, propagate, and rot;
Or, meteor-like, flame lawless thro' the void,
Destroying others, by himself destroy'd.⁴

På franska, ett för Stagnelius aktuellt språk, låter det så här:

Deux puissances dans l'Homme exercent leur empire,
L'une est pour l'exciter, l'autre pour le conduire.⁵

Den första översättningen till svenska kom 1765 och upphovsman var J W Liliestråle. Där lyder raderna:

Två krafter hos vår siäl dess hela werkan wälla:
SJELFKÄRLEK, att ge drift; FÖRNUFT, att återhålla.⁶

Och redan nio år därefter kom nästa översättning, nu på »obunden svenska» av J L Odhelius:

Tvånne hufvud-krafter regera Menniskan: egenkärleken
som äggar och förnuftet som håller tillbaka;⁷

1814 belönades så en vitter jurist, hovrättsassessor Joh. Wetterbergh i Jönköping, med Andra Guldpenningen av Svenska Akademien för sin översättning, kallad MÄNNISKAN, Filosofiskt Skaldestycke i fyra bref af ALEXANDER POPE. Den trycktes sedan av det bekanta lundströmska tryckeriet i Jönköping år 1817. Där läser man (s 21):

II. Två krafter man hos menskan herrska ser;
 Sjelfkärlek drift, Förnuftet reglor ger.
 Ond eller God ej någon kallas bör;
 En rörer allt, en ordningsspiran för.
 Af deras rätta bruk uppstår allt godt,
 Af deras missbruk föds det onda blott.

Sjelfkärlek närer själens verksamhet,
 Förnuftet, lugnt, det hela styra vet.
 Med detta blott blef menskan lättjans rof,
 Och med den förra, verksam utan hof.
 Hon skulle än lik plantan ur sitt frö,
 På samma rum utvecklas, alstra, dö,
 Än som en lusteld genom rymden förd,
 Förstöra andra och bli sjelf förstörd.

När man jämför Popes och Stagnelius' verk, framstår naturligtvis skillnaderna i de två diktarnas livs- och människosyn mycket tydligt. »Self-love, to urge» står mot »Makten att begära», och »Reason, to restrain» mot »Tvånget att försaka». Alltså upplysningsmannens universalmedel, förnuftet, mot romantikerns livserfarenhet. Harmoni och enhet måste människan enligt Stagnelius kämpa sig till. De är inte som hos Pope något självklart. »All discord [is] harmony not understood.» »Essay on Man blev den problemfria optimismens katekes», som F J Billeskov Jansen säger.⁸

Pope betraktar människan från kylig distans utan märkbart personligt engagemang, medan Stagnelius' ord – trots de formella apostroferingarna »Hör, o mänska!» och »Mänska, [---], o, så hör mig!» – gör ett djupt personligt intryck. Sannolikt sammanhänger det också med att hans dikt i så långt högre grad är gestaltad, dvs. att känsla och tanke är sammansmälta. Dessutom är den ju språkligt och rytmiskt överlägsen Popes prosaiskt resonerande rader.

»Self-love, to urge» är i sig ett uttryck med etiskt tveksam klang, medan »Makten att begära» antyder en i människan inneboende naturkraft, som diktaren inte som Pope i den följande texten behöver försvara. Däremot är »Reason, to restrain» en rent inommänsklig, närmast intellektuell plikt, medan Stagnelius' »Tvånget att försaka» är, i varje fall kan vara, utifrån ålagt människan. På så vis uppstår en konflikt mellan henne och en utommänsklig makt.

Stagnelius låter förmågan att »begära» bli människans inneboende livskraft, vars yttringar hon dock ofta tvingas »försaka». Parallellen till diktens senare tal om »liv» och »död» samt »i himlen» och »i de land, där Achamot befäller» är därmed klar. Denna religiösa och värderande dualism saknas helt hos Pope, som redan från början säger ifrån: »Nor this a good, nor that a bad we call».

Den svenske diktaren talar emellertid både om »dubbelhet» och »enhet», och avslutar dikten med en maning till sig själv och andra att acceptera »detta tvång» att försaka, allt i syfte att bli »helgad och försonad» (klart religiösa uttryck) för att slutligen »över stoftets kretsande planeter», dvs, efter döden, »ingå genom årens portar».

Kanske skall man dock uppfatta denna stoiska uppmaning: »Adla du till frihet detta tvång» som ett tecken på att

Stagnelius vid tiden för diktens tillkomst – 1820 (»på sannolika grunder») enligt Bergstens bibliografi – var på väg mot en större personlig balans och en mera »realistisk» hållning.

När det gäller frågan om hur Popes formulering av den huvudsakliga motsättningen i båda dikterna kom att påverka Stagnelius, finns det anledning att främst stanna vid Wetterberghs översättning – också aktualiserad genom priset från Akademien – där det åtminstone två anknytningspunkter i detalj kan studeras.

Stagnelius' »Tvenne krafter» motsvarar Wetterberghs »Två krafter». Stagnelius' »Makten att begära» och översättningen av »the Passions» med »Begären» sam »Adla du till frihet detta tvång» (kursiverat här) och översättningen av »court a nobler aim» med »förädlade» har möjligen ett samband. Dock kan man notera, att redan Liliestråle har uttrycket »Tvänne krafter».

Egentligen är det dock oväsentligt på vilka vägar Popes formulering nått Stagnelius. En påverkan förefaller högst sannolik, vilket ju inte på något sätt minskar den svenska diktens värde. Man kan säga, att Stagnelius övertagit ett lyckligt poetiskt grepp från Pope men använt det på ett både personligare och djupare sätt. Med våra dagars tal om intertextualitet borde vi väl förstå att uppskatta romantikern Stagnelius' replik till en av 1700-talets främsta upplysningsmän.⁹

NOTER

¹ Sthlm 1954, s. 156f.

² Studier över stilen i Stagnelius' lyrik. Lund 1961, s. 277.

³ Jfr Hans Östman, English Fiction, Poetry and Drama in Eighteenth Century Sweden, 1765–1799. A Preliminary Study. Sthlm 1983.

⁴ The Works of Alexander Pope, Esq., Volume III, Containing his MORAL ESSAYS. Berlin Printed för Fredrick Nicolai, Bookseller, MDCCLXIII. s. 144f.

⁵ Œuvres diverses de Pope, traduites de l'anglois. Nouvelle édition, tome second. A Amsterdam et a Leipzig chez Arjktstée & Merkus, MDCCLIV. S 117.

⁶ Liliestråle, Joachim Wilh., Försök om Menniskan af riddaren Alexander Pope. Sthlm 1765, s. 13.

⁷ (Odhelius, J. L.) Försök om Menniskan af Alexander Pope. På obunden svenska öfversatt från engelskan. Sthlm 1774, s. 28.

⁸ Världslitteraturens historia. Sthlm 1972, s. 71.

⁹ Efter korrekturläsningen har Den Svenska Litteraturen, del 2, utkommit, och där skriver Louise Vinge (s. 238) att hon funnit viss överensstämmelse mellan här behandlad dikt och tysken C. A. Tiedges Urania (1801). Tiedge har dock sannolikt också Pope som mönster, och möjligen har Stagnelius kombinerat källorna. Stroferna två och sex pekar dock klart mot Pope. »Suck-temat» har jag icke behandlat.